

KONTINENTAL (ROMANO-GERMAN) HUQUQ OILASINING KELIB CHIQISHI VA RIVOJLANISHI

*ИИВ Малака ошириш институти
Юридик фанлар кафедраси ўқитувчиси,
капитан*

Абдибоситов Абдуқодир Абдурахмон ўғли

Annotatsiya. Ushbu maqolada kontinental (romano-german) huquq oilasining kelib chiqishi va rivojlanish jarayoni tahlil qilinadi. Romano-german huquqi yozma qonunlarga asoslangan bo‘lib, huquqiy normalarning aniq belgilanishi va tizimlilik tamoyillariga ega. Ushbu huquq tizimi asosan Fransiya va Germaniyada shakllangan bo‘lib, keyinchalik Yevropa, Osiyo va Lotin Amerikasining ko‘plab mamlakatlariga tarqalgan. Maqolada ushbu tizimning asosiy xususiyatlari, huquq manbalari hamda zamonaviy huquqiy tizimlarga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, kontinental huquq tizimining ahamiyati va istiqbollari haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: kontinental huquq, romano-german huquq tizimi, yozma qonunlar, huquq manbalari, huquqiy tizimlar, sud tizimi, qonunchilik, huquqiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье анализируются происхождение и процесс развития континентальной (романо-германской) правовой семьи. Романо-германское право основано на письменных законах, характеризуется четким определением правовых норм и принципом системности. Данная правовая система сформировалась преимущественно во Франции и Германии, а затем распространилась во многие страны Европы, Азии и Латинской Америки. В статье рассматриваются основные характеристики этой системы, источники права, а также её влияние на современные правовые системы. Кроме того, обсуждаются значение и перспективы континентальной правовой системы.

Ключевые слова: континентальное право, романо-германская правовая система, письменные законы, источники права, правовые системы, судебная система, законодательство, правовое развитие.

Annotation. This article analyzes the origin and development process of the continental (Romano-Germanic) legal family. Romano-Germanic law is based on written legislation, characterized by the precise definition of legal norms and the principle of systematicity. This legal system primarily developed in France and Germany and later spread to many countries in Europe, Asia, and Latin America. The article examines the main characteristics of this system, sources of law, and its impact on modern legal systems. Additionally, the significance and future prospects of the continental legal system are discussed.

Keywords: continental law, Romano-Germanic legal system, written laws, sources of law, legal systems, judicial system, legislation, legal development.

Kontinental (romano-german) huquq oilasi Yevropada shakllangan bo‘lib, yozma qonunlarga asoslanadi. Bu tizimning asosiy xususiyati qonunlarning aniq tuzilishi va oldindan belgilangan huquqiy normalardir. Sudyalar qonunlarni izohlash bilan shug‘ullanadi, lekin yangi huquqiy normalar yaratmaydi. Romano-german huquqi asosan Fransiya va Germaniya huquqiy an‘analariga tayanadi. Ushbu tizim keyinchalik Rossiya, O‘zbekiston, Turkiya, Braziliya kabi ko‘plab davlatlarga ham ta’sir ko‘rsatdi. Kontinental huquq tizimi fuqarolik huquqi, jinoyat huquqi va iqtisodiy huquq kabi asosiy sohalarni qamrab oladi. Bugungi kunda bu huquq oilasi dunyoning ko‘plab mamlakatlarida keng qo‘llaniladi. Uning kelib chiqishi va rivojlanishi uzoq tarixiy jarayonlarni o‘z ichiga oladi.

Kontinental huquq oilasining ildizlari qadimgi Rim huquqiga borib taqaladi. Rim huquqi o‘zining mukammalligi va tizimliliigi bilan ajralib turib, miloddan avvalgi VI asrdan boshlab rivojlangan. Rim huquqi dastlab odat huquqi asosida shakllangan bo‘lib, keyinchalik yozma qonunlarga asoslangan tizimga aylangan. XII jadvallar qonuni Rim huquqining dastlabki muhim manbalaridan biri hisoblanadi¹. Rim imperiyasi davrida

---

¹ Сарбаев Григорий Михайлович. "К ВОПРОСУ ОБ ИСТОЧНИКАХ РИМСКОГО ПРАВА" Вестник экономической безопасности, no. 3, 2022, pp. 211-215. doi:10.24412/2414-3995-2022-3-211-215

huquqshunoslar tomonidan ishlab chiqilgan normalar butun yurisdiksiyaga tarqalgan. U fuqarolik huquqi, jinoyat huquqi, protsessual huquq va boshqa sohalarni qamrab olgan. Asosiy manbalari esa "Huquqshunoslik institutsiyalari" (Institutiones), "Huquqshunoslik qonunlari" (Digesta) va "Kodeks" (Codex) kabi to'plamlardan iborat bo'lgan².

Bu huquqiy to'plamlar Rim imperiyasida huquqning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Ular sud jarayonlari, mulkiy munosabatlar, shartnomalar va jinoyatlarga oid qoidalarni o'z ichiga olgan. Rim huquqi nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlarda ham ko'plab yevropa davlatlarining huquqiy tizimiga asos bo'lib xizmat qilgan. Ayniqsa, Kontinental huquq tizimining shakllanishida Rim huquqining o'rni katta bo'lgan. O'rta asrlarda universitetlarda Rim huquqi o'qitilib, huquqshunoslar uchun asosiy nazariy manba sifatida qo'llanilgan.

Bu davrda Rim huquqini o'rganish huquqshunoslarning nazariy bilimlarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etgan. Universitetlarda Rim huquqi bo'yicha maxsus kurslar tashkil etilib, talabalar huquqiy matnlarni o'rganish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishgan. Glossatorlar va kommentatorlar Rim huquqi matnlariga izohlar berib, uning mohiyatini tushuntirishgan³.

Xususan, Italiyadagi Bolonya universiteti Rim huquqining markaziga aylangan bo'lib, u yerda yetuk huquqshunoslar yetishib chiqqan. Keyinchalik Rim huquqining asosiy tamoyillari Yevropadagi milliy huquqiy tizimlarga ta'sir ko'rsatib, qonunchilikka integratsiya qilingan. Bu holat ayniqsa kontinental huquq oilasining shakllanishida yaqqol namoyon bo'lgan.

Natijada, Rim huquqi nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham Yevropa davlatlarining huquqiy tizimlariga kuchli ta'sir o'tkazgan.

Bugungi kunda ham Rim huquqining ko'plab tamoyillari zamonaviy huquqiy tizimlarda uchraydi. Masalan, shartnoma erkinligi, aybsizlik prezumpsiyasi va sud qarorlarining huquqiy kuchga egaligi kabi tushunchalar Rim huquqidan meros qolgan.

---

² [https://en.wikipedia.org/wiki/Institutes_\(Justinian\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Institutes_(Justinian))

³ Полдников Д. Ю.. "Формирование прямого представительства в частном праве" Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право, по. 1, 2010, pp. 194-205.

Shu boisdan Rim huquqi huquqshunoslik fanida alohida ahamiyat kasb etadi va ko‘plab mamlakatlarda huquqiy ta’limning muhim qismi hisoblanadi.

Rim imperiyasining qulashidan so‘ng, Rim huquqi G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida o‘z ta’sirini saqlab qolgan. Xususan, V—IX asrlarda Rim huquqi va mahalliy odatlar uyg‘unlashib, feodal huquq tizimlarining shakllanishiga olib kelgan⁴. Bu davrda Rim huquqi asosan cherkov tomonidan saqlanib qolingan va o‘rganilgan.

O‘rta asrlarning dastlabki bosqichlarida Rim huquqi asosan cherkov sudlari va diniy huquqiy me’yorlar orqali qo‘llanilgan. Chunki cherkov Rim huquqining asosiy tamoyillarini saqlash va targ‘ib qilishda muhim rol o‘ynagan. Keyinchalik, XII asrdan boshlab, Yevropaning turli shaharlarida universitetlar tashkil etilib, Rim huquqi yana keng o‘rganila boshlandi. Ayniqsa, Bolonya universiteti Rim huquqini qayta tiklash va sistemalashtirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Rim huquqining qayta tiklanishi huquqshunoslar tomonidan lotin tilidagi qadimiy huquqiy manbalar asosida olib borildi. Bu jarayon “Rim huquqining qabul qilinishi” deb nomlanib, Germaniya, Frantsiya, Italiya va boshqa davlatlarda huquqiy tizimga ta’sir ko‘rsatdi⁵. XIV—XVI asrlarda Rim huquqi asosida davlat qonunlari ishlab chiqildi va yangi qonun kodekslari yaratildi⁶. Natijada, Rim huquqi kontinental huquq tizimining shakllanishida asosiy omil bo‘ldi. Bugungi kunda ham kontinental huquq tizimi Rim huquqi tamoyillariga asoslangan bo‘lib, ko‘plab davlatlarning fuqarolik va tijorat qonunchiligida uning izlari yaqqol ko‘rinib turadi.

XI—XII asrlarda Yevropada universitetlarning paydo bo‘lishi bilan Rim huquqiga qiziqish yana ortdi. Xususan, Italiyadagi Bolonya universitetida Rim huquqi chuqur o‘rganila boshlandi. Bu davrda "glossatorlar" deb nomlangan huquqshunoslar Rim huquqi matnlariga izohlar yozib, uning qoidalarini qayta tiklashga harakat qilishdi.

Glossatorlar Rim huquqining asosiy manbalarini o‘rganib, ularni sharhlab berdilar. Ular asosan Yustinian kodeksi matnlariga izohlar yozib, huquqiy

---

⁴ M. Stolleis, *History of Public Law in Germany*, Oxford University Press, 2004.

⁵ P. Stein, *Roman Law in European History*, Cambridge University Press, 1999.

⁶ H. Coing, *European Private Law: Its Scope and Development*, North-Holland Publishing, 1987.

tushunchalarni aniq va tushunarli qilishga intildilar. Bu izohlar huquqiy bilimlarni rivojlantirish va tizimlashtirishda muhim rol o'ynadi.

XII asrning oxirlariga kelib, postglossatorlar deb atalgan yangi huquqshunoslar guruhi paydo bo'ldi. Ular glossatorlar yaratgan ilmiy merosni yanada rivojlantirib, Rim huquqi tamoyillarini amaliyotga tadbiq etishga harakat qilishdi. Bu davrda Rim huquqi Yevropadagi ko'plab davlatlarning qonunchiligiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Xususan, Rim huquqining tamoyillari Fransiya, Germaniya va Italiya qonunchiligida qo'llanila boshlandi. Keyinchalik Rim huquqining asoslari kontinental huquq tizimining shakllanishiga zamin yaratdi. Shu tariqa Rim huquqi Yevropa huquqiy an'analarining ajralmas qismiga aylandi.

XIII—XIV asrlarda "postglossatorlar" yoki "kommentatorlar" Rim huquqini mahalliy huquqiy an'analar bilan uyg'unlashtirishga intilishdi. Bu jarayonda Rim huquqi qoidalari mahalliy sharoitlarga moslashtirilib, amaliy qo'llanilishiga e'tibor qaratildi.

Postglossatorlar Rim huquqining nazariy tamoyillarini amaliy huquq bilan uyg'unlashtirishga harakat qildilar. Ular huquqiy qoidalarni real hayotga mos ravishda talqin qilib, mahalliy huquq tizimlariga tatbiq etdilar. Shu sababli, XIII—XIV asrlarda Rim huquqi faqat ilmiy doirada emas, balki sud amaliyotida ham qo'llanila boshlandi.

Bu davrda yirik huquqshunoslar, jumladan, Bartolus de Saxoferrato va Baldus de Ubaldis, Rim huquqi asosida davlat boshqaruvi va fuqarolik huquqi tamoyillarini ishlab chiqdilar⁷. Ularning asarlari keyingi yillarda ko'plab Yevropa davlatlarining qonunchiligiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Postglossatorlarning faoliyati tufayli Rim huquqi shunchaki qadimgi qonunlar to'plami emas, balki amaliy huquqiy tizim sifatida qarala boshlandi. Ularning ishlari Yevropa huquqiy madaniyatining rivojlanishiga hamda kontinental huquq tizimining shakllanishiga asos soldi.

XVI—XVII asrlarda Yevropada milliy davlatlarning shakllanishi bilan huquqiy tizimlarni markazlashtirish ehtiyoji paydo bo'ldi. Bu davrda Fransiya va Germaniya

---

⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Bartolus_de_Saxoferrato

kabi mamlakatlarda Rim huquqi asosida milliy qonunlar tuzishga harakat qilindi. Masalan, Fransiyada 1804 yilda qabul qilingan "Fuqarolik kodeksi" (Code Civil) Rim huquqi an'analarini o'zida mujassam etgan.

Rim huquqi asosida ishlab chiqilgan milliy qonunlar huquqiy tizimlarning yagona shaklga kelishiga yordam berdi. Germaniyada ham Rim huquqining ta'siri kuchli bo'lib, huquqshunoslar uni mahalliy qonunlarga moslashtirishga harakat qilishdi. Bu jarayon XIX asrga kelib Germaniya Fuqarolik kodeksining (BGB) yaratilishiga olib keldi.

Bundan tashqari, Rim huquqi Niderlandiya, Ispaniya va Italiya kabi davlatlarning huquqiy tizimlarida ham chuqur o'rin egalladi. Bu mamlakatlarda Rim huquqining asosiy tamoyillari milliy qonunchilik bilan uyg'unlashib, sud amaliyotida keng qo'llanila boshlandi.

Shunday qilib, Rim huquqi Yevropaning huquqiy tizimlariga katta ta'sir ko'rsatib, kontinental (romano-german) huquq oilasining shakllanishiga asos yaratdi. Ushbu huquqiy tizim bugungi kunda ko'plab davlatlarning qonunchilik tizimiga asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Germaniyada esa XIX asrda "Germaniya fuqarolik qonuni" (Bürgerliches Gesetzbuch) qabul qilindi. Bu kodeks ham Rim huquqi va mahalliy huquqiy an'analar uyg'unlashuvi natijasida yaratilgan⁸.

Kontinental huquq oilasining asosiy xususiyatlaridan biri — qonunlarning yozma shaklda bo'lishi va ularning ustuvorligi. Bu tizimda qonunlar asosiy huquq manbai hisoblanadi va sudlar qonunlarga qat'iy rioya qilishlari lozim. Sud pretsedentlari, ya'ni avvalgi sud qarorlari, qonunchilikka nisbatan kamroq ahamiyatga ega.

Kontinental huquq tizimida sudyalarning roli qonunlarni talqin qilish va ularni amaliyotda qo'llash bilan cheklanadi. Sudlar mustaqil ravishda yangi huquqiy normalarni yaratmaydi, balki mavjud qonunchilik asosida ish yuritadilar. Shu sababli, qonun chiqaruvchi organlar huquq tizimida markaziy o'rinni egallaydi.

Bundan tashqari, kontinental huquq oilasiga mansub mamlakatlarda huquqiy normalar kodifikatsiya qilingan bo'lib, ya'ni ma'lum qonun kodekslari shaklida

---

⁸ "Germaniya fuqarolik qonuni" (Bürgerliches Gesetzbuch) – <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>

rasmiylashtirilgan. Masalan, Fransiya Fuqarolik kodeksi (Code Civil) va Germaniya Fuqarolik kodeksi (BGB) ushbu tizimning yorqin namunalari.

Kontinental huquq tizimining yana bir xususiyati huquq tarmoqlarining aniq ajratilganligidir. Fuqarolik, jinoyat, iqtisodiy va ma'muriy huquq kabi yo'nalishlar alohida kodekslar orqali tartibga solinadi. Ushbu tizim Yevropa davlatlari bilan bir qatorda O'zbekiston, Rossiya va boshqa mamlakatlarda ham keng qo'llaniladi.

Bundan tashqari, kontinental huquq tizimida huquq sohaları aniq tartibga solingan va tizimlashtirilgan. Fuqarolik huquqi, jinoyat huquqi, tijorat huquqi kabi sohalar alohida kodekslar orqali tartibga solinadi. Bu esa huquqni qo'llashda aniqlik va barqarorlikni ta'minlaydi.

Bugungi kunda kontinental huquq oilasi ko'plab mamlakatlarning huquqiy tizimlariga asos bo'lib xizmat qiladi. Fransiya, Germaniya, Italiya, Ispaniya, Rossiya, O'zbekiston va boshqa ko'plab davlatlar o'z huquqiy tizimlarini aynan shu model asosida qurganlar.

Kontinental huquq tizimi qat'iy qonunchilik normalariga asoslangan bo'lib, uning asosiy tamoyillaridan biri huquqiy barqarorlik va oldindan aytib bo'ladiganlikdir. Bu tizimda qonunlar aniq yozilgan bo'lib, fuqarolar va tashkilotlar o'z huquq va majburiyatlarini oldindan bilishlari mumkin.

Shuningdek, sudyalari faqat qonunlarni talqin qilish bilan shug'ullanadi va yangi huquqiy normalarni yaratish vakolatiga ega emaslar. Huquqiy tizimning bunday tartibga solinishi mamlakatlarda huquqiy aniqlikni ta'minlashga yordam beradi.

Bugungi kunda kontinental huquq tizimi rivojlanishda davom etmoqda. Zamonaviy o'zgarishlar qonunlarga moslashtirilib, yangi huquqiy kodekslar ishlab chiqilmoqda. Xalqaro huquqiy hamkorlik ortib borayotganligi sababli, ko'plab davlatlar o'z qonunchilik tizimlarini takomillashtirishda boshqa mamlakatlarning tajribasidan foydalanmoqdalar.

Kontinental huquq tizimi qonun ustuvorligi, huquqiy aniqlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Uning tarixiy rivojlanishi va mukammalligi bugungi kunda ham ko'plab mamlakatlar uchun namuna bo'lib xizmat qilmoqda.

Kontinental (romano-german) huquq oilasi o'zining boy tarixi va mukammal huquqiy tizimi bilan ajralib turadi. Uning kelib chiqishi qadimgi Rim huquqiga borib taqalsa, rivojlanishi Yevropa mamlakatlarining huquqiy an'analari va qonunchilik faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Bugungi kunda ham bu huquqiy tizim ko'plab davlatlarda qonun ustuvorligi va adolatni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar:

1. Сарбаев Григорий Михайлович. "К ВОПРОСУ ОБ ИСТОЧНИКАХ РИМСКОГО ПРАВА" Вестник экономической безопасности, no. 3, 2022, pp. 211-215. doi:10.24412/2414-3995-2022-3-211-215
2. Полдников Д.Ю.. "Формирование прямого представительства в частном праве" Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право, no. 1, 2010, pp. 194-205.
3. M. Stolleis, History of Public Law in Germany, Oxford University Press, 2004.
4. P. Stein, Roman Law in European History, Cambridge University Press, 1999.
5. H.Coing, European Private Law: Its Scope and Development, North-Holland Publishing, 1987.
6. "Germaniya fuqarolik qonuni" (Bürgerliches Gesetzbuch) – <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>
7. [https://en.wikipedia.org/wiki/Institutes_\(Justinian\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Institutes_(Justinian))
8. https://en.wikipedia.org/wiki/Bartolus_de_Saxoferrato